

ADATOK KUPUSZINA NÉPRAJZÁHOZ*

G. CZIMMER ANNA

NÉPSZOKÁSOK ÚJÉVTÓL ÜREG ESTEIG

„Boldog új évet” — csendül meg újév reggelén egy tiszta gyermekhang az ajtó előtt:

*Adjon az Isten bőven bort és búzát
Országunkban megmaradást
Sok örömet e házban
Boldogságot hazánkban
Ebben az új évben*

Ezzel a ritmussal köszönt be a fiúgyerekek kis szavalókórusa, a kupuszinai házakhoz. Csak fiúgyerekek illetékesek erre, mivel csak az hoz szerencsét a házra, ha az új esztendőben először fiú lépi át a küszöbét. Ebben az újévi köszöntő versben benne van az egész kupuszinai lélek. Az is, amiben hasonló egyéb magyar faluhoz, és az is, amiben különbözik tőle. Az ősrégi és közismert „bort-búzát” a kupuszinai megtoldja azzal, hogy „bőven”. Ebben kifejeződik a mindennapi kenyéren túli igényesség. Békességet nem ezzel a szóval kér, hanem „országunkban megmaradást”. A szülőföldön megmaradni nem maga a békesség-e? Nem többet fejez-e ki ez a családi békénél, azáltal, hogy a népnek békességét óhajtja? „Sok örömet e házban” — ebben megint az igény jelentkezik —, de boldogságot már nemcsak a házban, hanem tágabb otthonunkban, hazánkban óhajt.

„Bort és búzát” ez az alapja a jólétnek. De vajon milyen lesz, mennyi lesz? Már januárban találgatják. Majd megmondja Vince meg Pál fordulása:

* Harmadik, befejező rész.

*Hogyha fénylik Vince,
Telik a pince.*

és

*Hogyha fénylik szent Pál,
Minden vetés jól áll.*

Az első január 22-én jósolja a jó bortermést, ha napsütéses idő jelentkezik, a második január 25-én jósolja a gabonatermést.

Nemsokára elérkezik az óhajtott „sok öröm” ideje is. A farsang ez, a kupuszinaiak vígságos, táncos, énekes, tréfás farsangja. Hej, van dolga az öt muzsikásbandának, szól a nótában is megénekelt „Szurap tamburája”, röpiúnek a szoknyák, még az idősebb asszonyok is el-eljárják a „raazós”-t, amit a fiatalok már nem is tudnak az őseredeti felszabadultsággal, a tagok feloldottságával járni. A népviselet ebben az időszakban a legtarkább, szinte tobzódik a színekben és színellen-tétekben. Minden ruhadarab más színű a lányokon, és hozzátehetjük, hogy rikító színű. A vigasság és bőség tetőpontját a farsang a vége felé éri el. Már a farsangvasárnap előtti csütörtökön mód nélküli sü-tés-főzést csapnak az asszonyok, ment az a „torkos csütörtök”, amikor régi szokás szerint kilencféle jót kell készíteni, és mindből kell enni. Ilyenkor megritkulnak egy kicsit a kéményből lógó kolbászok, orják, karmonádlík csatarendjei, de a dolog nem veszedelmes, mert jut is, marad is. Rétesek és fánkok hekatombái kerülnek az asztalokra. A farsang utolsó napján, kedden a legények tréfás táncos-zenés menetek-ben járják be a falu utcáit és térnek be az ismerősökhöz. A tréfás menet paródiája egy lakodalmas menetnek, amelyben egy legényt meny-asszonynak öltöztetnek — mert leány nem volna kapható ilyen bo-londságra —, egy másik legény meg vőlegénynek öltözik, és társaikból megalakul a nász kíséret. Muzsikaszóval térnek be a lányos házakhoz, isznak egyet, és megtáncoltatják a „nallány”-t. Aztán mennek tovább. De a gyerekek se maradnak ki a mulatságból. Ők is utánozzák a fel-nőtteket. Kisfiúk állnak össze maskarás lakodalmas menetbe, és men-nek házról házra. Nagyon forgatják fejük fölött az üveget, mintha borosüveg volna, holott abban a legjobb esetben „sörbet” ha lötyög. Amikor még a boltban feketecukrot lehetett kapni, akkor abból készí-tették a sörbetet, úgy, hogy üvegbe tették, és vizet töltve rája addig rázogatták, amíg fel nem oldódott, és édeskés, barna, habos lé nem lett belőle. Manapság nem könnyű megszerezni a hozzávalót.

A farsangi dínomdánom és dúskálás után beköszönt a hamvazószer-da, és elcsöndesül a falu. Csak még egyszer mintha visszanézne a far-sang; másnap, csütörtökön megesznek mindent, ami a farsangi sütés-

főzésből megmaradt. Meg kell enni, mert utána nagyböjt első péntekje jön, és akkor megint nem illik enni. A hamvazószerdai egynapos pihenő után jólesik a sokféle finom maradék. Egyesek ezt a napot is torkos csütörtöknek nevezik, mert akkor mindenfélét összetorkoskodnak. A formák betartására azonban gondosan vigyáznak, a torkos napot megelőzi és követi egy-egy böjtös nap. Most már aztán visszavonhatatlanul elmúlik a farsang, és következik a komoly nagyböjt. Elhallgat a muzsika, és eltompulnak a ruhák színei is. Ez egyúttal a természet ébredésének ideje, és kezdődik a földmunka a határban. Most már nézni kell, hogy „miből élünk”. Előkerül a kemence fölötti szárítóról az „árpádszuk”, azaz dughagyma meg az eresz alatt, kis zacskókban őrzött veteménymagvak — amelyek egyébként a villámhárító szerepét is játsszák Kupuszinán: azt tartják, hogy megvédi a házat a villámcsapástól —, és a ház népe hajnaltól sötétedésig kint van a földéken. Ültetik a krumplit, hagymát és a többi kerti veteményt. A vérbeli kupuszinai el nem felejt fohászkodni a munka kezdetekor: „Jézusom, segíts meg, áldd és szaporítsd meg!” A munka befejezésekor pedig „Hála Istennek”-kel szedi össze a cók mókot, és megy haza. Fáradtan vacsorázik valamit, és alig várja, hogy ledőljön, mert hajnalban új munka vár rá. Ebben az időszakban nem táncolnak, nem tréfálkoznak. Sötétbarnára égnek le a duzzadó menyecskekarok és nyakak. De nemcsak a tavasz, hanem a lányok szíve is ébredezik. Új tavasz, új reménység... Vajon ki lesz a párja? Titkos sejtése beteljesül-e, avagy másvalakit szán neki a sors? Meg lehet azt tudni nagypénteken, csak egy kis türelemmel kell lenni. A módja pedig az, hogy a nagylány kisöpri a házat, a szemetet a lapáttal kiviszi a ház mögé, kiönti, és rááll a lapátra. Így fülel, hallgatódik mindaddig, amíg valamely férfinév nem hall kiáltani. S amilyen nevet először hall, úgy fogják hívni a jövődöbelijét. Nem kell itt valami titokzatos sugallatra vagy szellemhangokra gondolni, hanem a legegyszerűbb esetre, valóságos emberi hangra. Hiszen igen nagy a valószínűsége annak, hogy amíg a leány vár, valamelyik szomszédban kikiáltanak az udvarra vagy a kertbe valaki után, vagy pedig az utcán kiabál valaki: „Várjál mán, Jóska” vagy „Hun vagy, Mihály?”. A lányok sokszor fel is ismerik a kiáltó hangját, és azt is tudják, hogy kinek szól, de a hiedelemnek nincs személyes jellege, hanem csupán azt hiszik, hogy a véletlen így árulta el, hogy mi lesz a keresztneve a férjüknek. A kupuszinai asszonyok nevetve mesélgetik aztán „divánozás” közben, hogy kinek hogyan teljesedett a jóslat.

Elérkezik a húsvét, amely megint „sok örömet hoz a házba”. Alig várják a lányok a locsolkodást. De a legények is várják. Nem is győzik kívánni, hogy felvárdjon húsvéthétfő reggele. Már éjfélkor elindulnak bandázva a lányos házakhoz. A lányok meg le sem feküsznek, hanem felöltözködve töltik az időt, énekléssel, kártyázással, éppen úgy, mint karácsonykor az éjféli miséig. Hallgatóznak, hogy mi-

kor hallatszik már a muzsikaszó, miként közeledik a ház felé, majd hallhatóvá válik a csizmakopogás is, és végre itt vannak a legények. Beinvítálják, sonkával, borral kínálják őket, és azok nem nagyon szabódnak, hanem falnak egy keveset, hogy jobban csússzék a bor, aztán megoldódik a nyelv is, jókedv kerekedik, és közben a „nallány” úgy meglöcsölődik, hogy szaladhat ruhát váltani, mert a vizet, azt nem sajnálják tőle. Egy vödör hideg vizet kap a nyakába, kevesebbel nem ússza meg. Aztán elbúcsúznak, és továbbmennek, más házhoz. A kislányok hétfőn reggel járnak locsolkodni, és ilyenkor megkapják a hagyományos piros tojást. A kupuszinaiak nem művészei a tojásfestésnek — amint egyébként sem művelik a népművészet egy ágát sem —, csak sima, egyszínű tojást festenek.

A nyári nehéz munka idején csupán egy népszokás emelkedik ki; aratás után a búzakoszorú készítése, amelyet aztán a templomba visznek, ott felfüggesztik a csillár alatt, és ott függ a következő termésig. Ennek a rendjét-módját nem kérdeztem ki. Érdekesnek csak annyiban találtam, hogy ezt a szokást egybeült csak református falvakban láttam.

Összel a külső munkák befejezése és a természetakarítás után jön el az ideje újból a házi népszokásoknak. Ilyen babonás huncutság pl. az András-napi gombócfőzés, ami által a lányok a jövődöbelijüket szeretnék megtudni. Kis cédulákra férfineveket írnak, és mindegyiket belegöngyölik egy tésztagombócba. A lányok összejönnek egyik pajtásuknál, ott kifőzik a gombócokat, és mindenki vesz a tányérjára egyet. Kíváncsian és nevetve bontogatják aztán, kinek milyen jutott. Nem mintha hinnének benne, csak egy kicsit is, csak éppen a multság és időöltés kedvéért csinálják.

A tél bővelkedik aztán népszokásokban. A gyermekek várják a Mikulást, és az el is jön éppúgy, mint más gyermekhez. De a kupuszinai gyerekek még Mikulás után is várnak valakit, mégpedig a „Luca néni”, aki itt mintegy női alakja a Mikulásnak. December 13-án van a napja. Ő is hoz édességeket, apró ajándékokat a gyermekeknek. Az asszonyok pedig ekkor ültetik a búzát, amely a karácsonyi asztal díszé lesz. Vigyáznak is ezen a napon, hogy tűt ne vegyenek a kezükbe, mert aki varr, az bevarrja a tyúkokat, és nem fognak tojni. Ezt már komolyan kell venni. Régen valamikor ezen a napon kezdték el a „lucaszéket” készíteni, amelynek karácsonyestire kellett elkészülnie, és amelyre ráállva az éjféli misén meg lehetett látni, hogy ki a boszorkány a faluban. Ma már csak mesélgetik és emlegetik, de nem csinálják. Úgy látszik, nem kíváncsiak már a boszorkányokra. Manapság már csak egy ember tudja a faluban, hogy ki a boszorkány, s ez a pap. Mert a pap, mikor az éjféli misén a kehellyel és ostyával a hívek felé fordul, meglátja, hogy ki közöttük a boszorkány. De amit a pap lát, az titok marad.

A karácsony előtti nap, azaz Ádám—Éva napja jelentőségteljes nap, nemcsak a karácsonyest miatt, hanem másért is. Ezen a napon figyelik, hogy ki jön először a házba, és az első belépő neméből jóslatot kapnak a házban történendő szaporodás nemére. Ha a menyecske várandós, és ezen a napon férfi jön elsőnek a házba, akkor kislányt várhat, ha nő, akkor kislányt. Hasonlóképpen a tehén és a ló utóda is megfelelő nemű lesz.

Amikor aztán elérkezik a karácsony estéje, összegyűlik az egész család. Felterítik az asztalt, ráállítják a feldíszített karácsonyfát, alája a Luca-napkor ültetett búzát. (...) A gazda kimegy a kertbe, és egy öl szalmát kötöz a ló hátára, és behozza vele a fészerez. Ott lerakja róla, a lovat beköti az istállóba, ő maga pedig felnyalabolja a szalmát, és bekopogtat vele a házba. A „szabad” feleletre belép, jó estét kíván, lehinti a szalmát a földre, s az ott marad egész karácsony harmadnapjáig — János-napig. Ezután következik a gyertyagyújtás. Játékosan húzódoznak tőle, és egyik a másikra tolja az első gyertya meggyújtását, mert az a hiedelem, hogy ahhoz mennek majd mind a patkányok a házban a jövő évben. Némi szabódás után mégis legtöbbször a háziaszszony vállalja a szerepet, és így az öreg babona igazolást nyer, mert a patkányok mindenesetre az éléskamrát fogják leginkább kerülgetni.

Gyertyagyújtás után asztalhoz ülnek, és vacsora előtt a hagyományos karácsonyi eledelket fogyasztják. Mindenki megeszik egy-egy gerezd mézes fokhagymát —, hogy jövőre ne fájjon a torka —, azután egy almát annyifelé vágnak el, ahányan ülnek az asztal körül, és mindenki kap egy gerezdet. Akinek a részébe elvágott almamag jut, annak a jövő esztendőre halál áll. Némely háznál egy-egy szem diót esznek, s akinek a diója fekete belül, annak az élete véget fog érni. Ezeket a babonákat azonban nem hiszik komolyan, csak mint régi szokást művelik, és nevetnek rajta. Végre asztalra kerül a karácsonyesti vacsora, amely húslevesből és mákos tésztából — a kupuszinaiak két legnagyobb becsült eledeléből — áll.

A betlehemjárás már nem szokás, de néhány évvel ezelőtt még a kislíúk kedves és hasznos időtöltése volt, mert mindenütt kaptak valami csemegét. Megszűnésében kétségtelenül szerepe van a vallásos nevelés elmaradásának. Betlehemjárás helyett összejönnek az ismerős családok egy-egy háznál vacsora után, és régi karácsonyi énekek éneklésével töltik az időt az éjféli misére való indulásig. Sorra veszik a régi betlehemes énekeket és az imakönyvben található karácsonyi énekeket. Legelterjedtebb a következő ének:

*Pásztorok keljünk fel
Hamar induljunk el
Betlehem városába
Rongyos istállócskába*

*Siessünk, ne késsünk
Hogy még ezen az éjjel odamehessünk
Mi Urunknak tiszteletet tehessünk.*

*Angyalok hirdetik
Messiás születik
Itt van jele fényében
Helye születésében
Pajtában, pólyában
Be vagyon ő takarva posztócskában
Aldott gyermek szenved már kiskorában.*

*Jézus e szent kiseded
Mily szükségét szenved
Nincsen meleg szobája
Sem ékes palotája
Szükségben, hidegben
Melegíti őt a barmok párája
Ő isteni szeretet nagy csodája.*

Az éjféli misén ott van a falu apraja-nagyja, zsúfolásig megtelik a templom. A boszorkányok is ott vannak — ha egyáltalán vannak —, de annak csak a tisztelendő úr volna a megmondhatója. Valamikor a kántor számára is nagy próbatétel volt az éjféli mise, mert ilyenkor kellett neki az orgonán a boszorkányok számára a „dikicát” játszania, és ha nem tudta, vagy nem akarta, jaj volt neki. A boszorkányok bosszút álltak rajta. Ilyen históriák mendemondája még ma is él az öregasszonyok ajkán, és ha megered a szavuk, elmesélgetik. Hogy mi is volt az a dikica, nem sikerült kiderítenem. Kétségtelenül szláv szó, a növénytanban, illetve a népies orvoslásban egy gyógynövény neve. De hogy mi összefüggésben van a muzsikával és a boszorkányokkal, vagy egyszerűen csak a szó szinonimája, azt még kutatni kellene.

Karácsony másodnapján járnak a fiúgyerekek Istvánt köszönteni. Enekekkel köszöntenek be, melynek szövege így hangzik:

*Örvend az ég vigassággal, dicséreteivel
Ragyogó nap sudárijja tiszta fényével (= sugárja?)
Csillagok felderülnek
Onnan messze kerülnek
Minden állatok örülnek
Ma, zengedeznek.*

*Ama híres Apoljo is pengeti urát (= Apolló, húrját?)
Édesdeden veregeti kedves nótáját*

*Végre fordítsd sorsodat
Szenteltessed napodat
Szent István pátronusodat
Bölcses párodat* (?)

*Szent Istvánnak érdeme
Vezéreljen mennyekbe
Mirólunk sem felejtkezvén
A dicsőségbe.*

(Az utolsó négy sort ismétlik.)

A néphumor az utolsó négy sort profanizálta, és az áldomásra való célzást vitte bele:

*Szent István érdeme
Hozzon bort az üvegbe
Mirólunk sem feledkezvén
A dicsőségbe.*

Ez az István-köszöntő — amint a benne levő mitológiai vonatkozásból ítélni lehet — nem egyházi szent ének, és nem is eredeti népi invenció, hanem valami régi kalendáriumból vagy csízióból származhat. Ugyanezzel az énekkel köszöntik másnap a faluban a Jánosokat, csak hogy persze, a szövegben az István helyett Jánost mondanak.

Ezután következik az aprószentek napja, a gyerekek „megsubrikázásával”. Fonott fűzfavesszővel megcsapdossák az apróságokat. Ez a szokás eredetileg az egészségvédő babonák közé tartozik, mert a vesszővel való veregetés közben azt kell mondani, hogy „friss légy, egészséges légy”. Ez azonban Kupuszinán már feledésbe ment, és maguk sem tudják, miért csinálják, csak éppen a módját még megadják a gyerekeknek.

Az év utolsó estéjét a kupuszinaiak „öreg estének” nevezik. Azért, mert ezen a napon a legöregebb az esztendő, és mindjárt vége lesz. Este a hálaadás után hazamennek, és vacsora után egész éjfélig fenn vannak, kártyázással, játékkal evés-ivással töltik az időt éjfélig, hogy ébren találja őket az új esztendő. Aztán lefekszenek, hogy reggel az újévköszöntő kisfiúk harsány „Boldog új évet”-jére ébredjenek fel.

MENDEMONDÁK, BOSZORKÁNYHISTÓRIÁK

Julina Pálékhoz átjött Buják Ágota néni, és ők mesélték a következő régi történeteket:

„Amikor még a régi kántor volt itt, az öreg Sturc előtt, aki volt, az nem akarta az orgonán játszani a dikicát a boszorkányoknak az éjféli

misén. Abban az időben nem volt még posta a faluban, hanem az a kántor ment be Zomborba kocsival, és ő hozta ki a postát. Osztán amikor ment a zombori úton, a boszorkányok bosszúból felborították a kocsiját, és ő leesett, csúnyán összetörte magát. Sokáig feküdt aztán betegen, mer eltört a lába, és mindenféle csontok gyűttek ki belőle. Még halcsont meg libacsont is vót közte.”

„Éccaka járó emberek láttak egyszer a temető felől jönni egy asszonyt anyaszült meztelenül. Fel is ismerték, hogy ki volt (egy molnár felesége), és így tudták meg, hogy boszorkány. Mer egyébként mit keresett volna éccaka a temetőben? Az az asszony mindenféle rontásokat tudott. Biztosan az ahhon való füveket szedte a temetőben.”

„Egy ember egyszer éccaka ment hazafelé, és a kovácséknál a szín alatt látott egy kocsit, amelyen tizenkét menyasszony ült felötözve fehérbe. Valamiféle emberek meg tologatták őket ide-oda, előre-hátra. De sötét vót, nem lehetett látni, hogy miféleké vótak. Az ember meg csak azt nézte, hogy minél hamarabb otthon legyen.”

„Volt úgy, hogy éjszaka kocsizörgést hallottunk, és kinéztünk a firhang mögül, hogy ki jár ilyenkor. De nem láttunk senkit sem. Az öregek azt mondták: most ment a »tilikocsi«. Tán az ördögök húzták, vagy mi!”

„Valamikor réges-régen háború volt itten. A kutyafejű tatárok jártak itten. Akkor még víz vót az egész falu körül a lapájon, ott, ahun most az Angyalosok vannak. Azon túl a dombra ladikkal jártak át a kupuszinaiak, mer elmentek a tatárok elül a faluból. Lukakat vágtak a domb oldalába, és ott húzódtak meg. Csakhogy ott nem lehetett kenyeret sütni, a vót a baj. Azér oszt a menyecskék — már a bátrabak — éccaka hazajártak a faluba, hogy megsüssék a kenyeret. De sietni is kellett, hogy, mire megvirrad, mán ott legyenek a ladiknál, hogy visszavigye őket a kenyerekkel. Azok a kutyafejű tatárok pedig az órukat begyugták a földbe, és kiszagulták, hogy ki merre jár. Akkor oszt kiáltottak az asszonyok után a sötétben: »Kataa... Maraa... Merre vagytok?« Egy menyecske éppen a ladikba akart szállni a kenyerekkel, amikor ott termett előtte egy kutyafejű tatár. De nem ijett meg az az asszony, hanem a sütőlapáttal úgy fejbe sújtotta a tatárt, hogy kettőbeesett a feje. Akkor gyorsan belépett a ladikba, és átment a vízen a családgyáhon, akik ott várták a domb alatt.”

Érdekes lenne kikutatni, hogy honnan származik ez a mendemonda, mert hiszen egész Kupuszina alig 300 éves telepítés, és így nem lehet szájhagyomány a tatárjárás idejéből a kupuszina helyrajzi megjelölésekkel. Vajon eredeti településük helyéről hozták-e magukkal? Ti. a Göcsej is mocsaras-vizenyős tájék, ott lehet valami őslélménymagva a szájhagyománynak.

Anekdota a „régi jó idők”-ről

A borbélynál mesélték várakozás közben:

„Tuggyák, hogy amikor a muszka cár elgyütt Ferenc Jóskához vendégségbe, azt kérdezte tőle, amikor körülkocsikáztatta a birodalmában, oszt látta, hogy miyen szépen élnek a különféle népek együtt, hogy hogy lehetséges az, hogy ijén szépen élnek és boldogulnak az országban. Azt felelte Ferenc Jóska, hogy ez azért van, mert az én népeim egymást csalják. Így aztán mindegyik megtanálja a boldogulását.”

Si non e vero, ben trovato.

Mese a Halálról és a szegény emberről

A borbélynál mesélték:

„Volt egyszer egy szegény ember, aki azt gondolta, hogy ő már eleget dolgozott életében, és mán nem is szeretett dógozni, hanem csak kiült a ház elé a kispadra, és beszélgetett meg kártyázott vóna a szomszédokkal. Hát egyszer az történt, hogy Krisztus Urunk meg Szent Péter bementek hozzája szállást kérni éjszakára. Az ember befogadta és megvendégelte őket jó szívvel, avval, amije volt a házban. Krisztus megáldotta a kenyeret, amit az asztalra tett, és mindnyájan jóllaktak belőle. Reggel megint úgy volt. A szegény ember, hogy ezt látta, marasztalta őket, de ők nem wmaradtak, mondták, hogy menni kell tovább. Útközben beszélgettek róla, és azt mondta Péter, hogy ez az ember jutalmat érdemel a jószívűségéért. Krisztus azt mondta: »No, eredj vissza, Péter, kérdezd meg három kívánságát, és majd teljesítjük neki.« Visszament Péter, és megkérdezte, hogy mik vónának a kívánságai. Az meg, mikor meghallotta, hogy miről van szó, azt mondta, hogy ő először is azt kérné, hogy aki az ő háza előtt leül a padra, ne tudjon addig fölkelni, amíg ő azt nem mondja, hogy fölkelhet. Másodjára meg azt kérte, hogy aki az ő kertjében fölmászik a körtefára, ne tudjon addig legyünni, amíg ő meg nem engedi. Harmadszorra meg azt kérte, hogy ha ő leül kártyázni, mindig ő nyerjen. Visszament Szent Péter, és elmondta Krisztus urunknak a szegény ember három kívánságát. Krisztus meg azt mondta, hogy amiért ilyen csekélységet kért és nem mindenféle földi, hívságos dolgokat, megérdemli még azt a kegyelmet is, hogy a halála előre legyen jelentve néki.

Az ember meg csak élt tovább. Jöttek a szomszédok látogatóba, leültek a kispadra beszélgetni, de a végén már alig mertek odajönni, mert nem tudtak hazamenni akkor, amikor akartak, ameddig az ember meg nem engedte, hogy fölálljanak.

Hát egyszer egy napon megjelent a Halál is, és jelenti, hogy elgyütt érte, hogy elvigye. Azt mondja az ember: „Jól van, mindjárt felkészülök, csak foglalj helyet addig a padon.” Le is ült a Halál, az ember meg bement a házba, hogy készülődjön. Mikor kigyütt útra készen, azt mondja: „No, mehetünk.” De a Halál nem bírt fölállni,

mert ő nem mondta, hogy fölállhat. Addig-addig, hogy kezdett már könyörögni neki, hogy engeggye, mert neki még dóga van a világon. Azt mondta az ember, hogy elengedi, ha megígéri, hogy ad neki még 25 esztendő életet. A Halálnak „muszajott” megadni, és megígérte. Erre az ember fölengedte és elment. Huszonöt évig csakugyan nem jött feléje sem. De akkor megint jelentette, hogy most már meg kell halni. Azt mondja az ember: „Jól van, megyek már mingyárt, csak megberetválkozok. Te meg addig menj fel a körtefára, és szedd meg a tarisznyát körtével, jó lesz az útra.” Föl is ment a Halál a körtefára, és szedte a körtét, az ember meg odabent elkészült, és jött kifelé útra készen. Igen ám, de a Halál nem bírta legyünni a körtefáról, ott könyörgött neki, hogy eressze le. Az ember meg nem eresztette addig, amíg még 40 év életet nem adott neki. Megadta, mert ha nem adta volna, akkor 40 évig senki se tudott volna meghalni a földön. Élt még 40 évig az ember, akkor egyszer csak ott termett a Halál, és egyet se szólt, csak hóna alá kapta, és vitte. Egyenesen behajította a pokol kapuján. Mivelhogy annak idején nem kért üdvösséget az ember, hát így elkárhozott. Hát a pokolban éppen javában kártyáztak a mindenféle urak, hercegek, grófok és bárók. Ezekkel mindjárt leült a kerek asztalhoz, és elkezdett játszani velük. Mind elnyerte a pénzüket. Megvótak mán ijedve nagyon, hogy mi lesz velük, ha ez így megy tovább. Akkor megfogták a szegény embert, és kilódtították a kapun a pokolból. Isten tudja, hogy hova esett, és mi lett vele azután, de a Halál se jött többet érte.”

Ebben a mesében ismét feltűnik a halál megszemélyesítése és kedélyes felfogása. A szegény ember furfangjával túljár még a halál és az urak eszén is. Tréfál és kukoricázik a halállal. Az urakat persze megkopasztja. Jellemző az is mint népmesei motívum, hogy a pokol csupa urakkal van tele. De azoknak még ott se megy rosszul, csak folytatják az úri tempót.

Lehetséges, hogy a „korpát adott a halálnak” mondás alapja is valami mese, amely már feledésbe ment, csak a csattanója maradt fenn a mondásban. Bizonyára ebben az esetben is becsapta valaki a halált, úgyhogy korpászsákokat vitt el a holttest helyett. Talán a nagyon öreg emberek még tudnának valamit mondani erről.

BALLADATÖREDÉKEK

A faluban történt tragikus eseményeket valamikor Kupuszinán is versbe foglalták, s talán énekelték is. Öregasszonyok még emlékeznek egyes strófákra és sorokra. Az alábbiakat Buják Ágota és Julina Pálné mondották. De végig egyikük sem tudta. Útmutatásuk alapján még három öregasszonyhoz és egy öregemberhez fordultam, de azok sem tudták.

1. Cséplési balesetet megéneklő népballada. Igen hasonlít az Alföldön ismeretes Farkas Julcsa balladájához:

*Mi történt a bácskertesi sziribe, (szérűbe)
Legszébb legény beleesett a gépbe,
Síralmába, fájdalomába azt mondta,
Jaj Istenem, álljon meg a masina.*

*Mire ezt a gépész úr meghallotta,
Sírás közben a gépet megállította . . .*

2. Kis Juliska balladája. A történet ismeretlen, még ezután kellene felkutatni.

*Kupuszinai árpatarló de széles,
Arra megy a kis pacsirta, beszédes.
Sírva mondja Kis Juliska anyjának,
Hirtelen lett halála a lányának.*

3. Egy kocsmai verekedés áldozatáról szóló ballada. 14—15 évvel ezelőtt történt az eset. A legényt leszúrva találták a csárda ajtaja előtt. Valószínűleg féltékenységi dráma játszódott le.

*Hallottátok-e, leányok, mi történt?
Horváth Jánost a csárdában megölték.
Horváth János fejtől lábíg koszorú,
Édesanyja árva szíve szomorú.*

*Erzsa néni adjon Isten jó estét,
Elhoztuk a Jóska fia holttestét.
Jaj de nagy bűt hoztatok a fejemre,
Megállj, legény, nem lesz ez elfelejtve.*

HUMOROS NÉPDALOK ÉS VERSEZETEK

1. Papcsúfoló nóta. Az egész népéletet és szokásokat belengő vallásos szellem, az évszázadokon át tartó vallásos nevelés, a község kollektív vallásos fogadalmi sem tudták elérni, hogy az őseredeti néphumor meg ne nyilatkozzék szinte a székelékével versenyző vaskos szellemességgel:

*Elment a pap irgészni-firgészni, (ürgészni-fürkészni)
Elfelejtett misézni-misézni.
Gyertek, lányok ásóva-kapávaa,
Úrge van a határba, határba.*

*Úrge van a határba, határba,
Nincsen, aki kiássa, kiássa.
Mert az úrge hun leáll, hun feláll,
Míg a lukra nem talál, nem talál.*

Kocsmai mulató nóta

*Sej-haj, ha bemegyek a kocsmába,
Feleségem jön utánam kiabálva.
Akkorákat kiabál a szája,
(hogy) nem hallik a Szurap tamburája,
Sej-haj, jó bort iszunk rája.*

Ez a nóta azért is érdekes, mert dokumentuma a kupuszinai asszonyuralomnak. Van, aki bevallja, van, aki tagadja, de úgy van. E mellett szólnak azok az esküvői és lakodalmi babonás népszokások is, amelyek az asszonyuralom megszerzésére és biztosítására szolgálnak. Figyelmeztetik a menyasszonyt, hogy amikor kifelé jönnek a templomból, ő lépjen először a templomajtón, akkor ő lesz az úr a házban. De ha ez nem sikerülne, még van egy másik biztosítékrecept is. Kitanítják, hogy amikor majd egyedül marad az urával, és „vetkőződni” kezdenek, vigyázzon arra, hogy amikor az ura leteszi a kalapját, ő tegye rá a fi tyuláját. S amikor az ember leteszi a kabátot, ő tegye rá a maga ruháját. Az anyósok is szoktak ebben az irányban észrevétlenül meszterkedni.

*Gúnydal a sertésbeszolgáltatás idejéből
(A Söprök a pápai utcát mintájára)*

*Söprök a kupuszinai utcát,
Másiroznak a kövér kocák.
Százkilencven kilós kövér koca
Ballag ki az állomásra.*

*Kérdi tőle egy parasztgazda,
Hová mész, te kövér koca.
Nem kell itt már sonka, se szalonna,
Savanyodik otthon a káposzta.*

Reakciós gúnydaltöredék

*„Hej parasztok, úgyis vége van már.
Dolgozhatsz eleget, üres a hambár!”*

Tovább nem akarták énekelni.

A kupuszinai közismert népdalokat és táncnótákat nem jegyeztem fel, mivel azok már le vannak jegyezve tudomásom szerint, és különben is, bármikor megkaphatók a Györgyösbokréta vezetőjétől.

GYERMEKJÁTÉKOK

A gyermekek szórakozása — mint már a népszokások fejezetében el-soroltam — részint a felnőttek utánzásában nyilvánul meg, s ezenkívül itt vannak a gyermekkor sajátosságos, külön társasjátékai. A legkisebbek szórakozása a gilázás és a kergetődzés. Gilázásnak nevezik a kavicsel-kapó ügyességi játékot. A gyermek szétvetett lábakkal leül a földre, és lábai közé tesz egy csomó gömbölyű kavicsot. Aztán feldob egyet, s többet fölkap, és a földön levő kavicsból 1—2-t, majd 3-at, s amíg a levegőben van, a földön levő kavicssal egyszerre mind a marká-ba kapja. A fogócska játékot Kupuszinán „csucsuska-kergelé”-nek hív-ják. A fogót kiszámolással jelölik ki. Aki kergetőzés közben leguggol, azt nem szabad megfogni. Kiszámoló mondókák:

*Ó-ó-ó, tündérszínó,
Akire jut a százkető,
Az lesz a fogó.*

Nem sok-e 102-ig számolni? Az bizony sok volna, de a kupuszinai gyerekek ésszel élnek. Így számolnak: 2—12—22—32—42—52—62—72—82—92—102. Másik kiszámoló, ütemes mondóka, amelyet télen bent a szobában is szoktak papíron gyakorolni, a következő:

*Vági-vági fát,
Micsodai fát?
(Régi fasinát.)
Sárga rekettyét,
Én is veled vers,
Te is velem vers,
Fogadjunk fel egy pint borba,
Huszonkető ez!*

Mondás közben minden hangsúlyos szótagra egy vonást húznak a pa-píron, és így a végén összesen 22 vonás lesz, ha nem tévesztik el. A mondóka szövege megfelel eredeti népi kitalálásnak, és mutatja, hogy versenyző játékról van szó. De az is lehetséges, hogy valami régi ráolvasó vers volt ez, mert az ilyenekben többször van szó favágás-ról, sőt egyik babonás cselekvés volt régen az élő fa megvágása a be-tegség átadása céljából, s éppen fenyőfa, boróka és rekettye- (rakotya) bokrok szerepelnek ezekben a mágikus cselekvésekben. A legrégebb ma-

gyar ráolvasás, a bagonyai ráolvasás így szól: „Fenyő, én téged váglak, mire, arra, hogy Jánosról a szemölcsöt levegyed”. És közben karddal kellett vágni a fenyőt.

A zárójelben levő sor — régi fasinát — változatképpen él a gyermekek ajkán. Ki így, ki úgy mondja. Ez a sor szláv behatásra vall.

A kislányok leginkább azokat a játékokat játsszák, amelyeket az óvodában tanultak. Ilyenek a „Sárga liliomszál, ugorj a Dunába” énekre szóló kitalálós játék, a „Kiskacsa fürdik” dallamra járt párválasztó forgótáncos játék, és a „Bum-bum deszka” nevű szereposztó játék, meg a ludasjáték (gyertek haza, ludaim). Ezeknek leírását nem részletezem, de jegyzeteimben megvannak.

A nagyobbacska fiúk testügyességi játéka a „csülkőzés”. Eredetileg, mint a neve is mutatja, állati bokacsonttal, csülökkel játszottak, de ma már ezt négyyszögletes, ill. kocka alakú fatömb helyettesíti. A játék helye kb. 8—10 méter széles térség, üres telek vagy udvar. Ennek közepére bot hegyével kört vonnak, közepére egy sekély mélyedést csinálnak a csülök számára. Körös-körül pedig a térség szélén lyukakat fúrnak, mégpedig eggyel kevesebb lyukat, mint a játszóké száma. A csülköt a középső lyuk mellé teszik, és a gyerekek a kör köré állnak, és minden gyerek egy kb. seprőnyél nagyságú botot tart a kezében. A bot egyik végét valamennyien a középpont felé irányítják, és így elkezdenek körbemenni egymás után, miközben a következő mondókat mondják:

<i>Vur-vur-vakkantur</i>	<i>(vakondtúr?)</i>
<i>Minden lyukba beletúr</i>	... egy.
Ismételik	... <i>kettő</i>
Ismételik	... <i>három!</i>

A „három”-ra szétugranak, és mindenki igyekszik egy lyukat foglalni, úgy, hogy a botját beledugja. Akinek nem jut lyuk, az lesz a „kanász”. Ez középre megy, és botjával — mint a golfütővel — igyekszik a csülköt beleterelni a középső lyukba. A többi játékos pedig elhagyja a saját helyét, és igyekszik megakadályozni a kanászt. De ha a kanász belöki a csülköt a lyukba, akkor megint szétszaladnak, és új foglalás következik. A gyerekek egymás közti megegyezéssel is cserélhetnek helyet, úgy, mint a „Komámasszony, hol az olló” játéknál. A játék sok szaladgálással jár, és a botok nemegyszer a csülök helyett a gyermeki sípcsontokat találják megütni. Aki elfárad, az kiállhat a játékból, de annak is megvan a módja. A földre köp, és azt mondja: „Sós a lyukam”, azzal rádobja a botját, és leül. Később újra beléphet. Nagy testi ügyeséget és szellemi éberséget kívánó játék.

VALLÁSOS HAGYOMÁNYOS SZOKÁSOK

Minden csütörtökön délután fél négykor megszólal a harang a templomban. Ez emlékeztető az 1890-es években volt nagy tűzvészre, amely a falu nagy részét elpusztította. A széles főutcán azon ház előtt, ahonnan a tűzvész kiindult, Szent Flórián szobra áll. Ezt is a tűzvész után emelték fogadalomból, mivel Flórián a tűzoltók védőszentje, és életében csodás tűzoltást művelt.

Minden évben kilenc egymás utáni szombaton tíz órakor fogadalmi nagymise van, amelyen az asszonyok nagy része részt vesz. Azelőtt, azaz a felszabadulás előtt, az első és utolsó szombaton körmenetben is végigjárták a falut, könyörgő énekkel és imádkozással. Ennek az eredete egy régi elemi csapáshoz fűződik, amikor „a köd leverte a búzát”.

A körmenetet hivatalosan nem tiltották be, hanem a lakosok maguk állottak el tőle, mert kerülni akarják a vallásellenes megnyilatkozások provokálását.

Hitoktatás még fakultatív formában sincs. Azt mondják, hogy a plébánost a népbizottság megfenyegette, hogy ne próbáljon hittanórát tartani. Mindamellettt áldozásra és bérmálásra való előkészítés folyik a faluban. A templombúcsú napja július 26-a. Szent Anna napja, nagy evés-ivással, népiünnepellyel, amelyre éppúgy készülnek hetekkel előbb, mint a farsangra.

Aratás után az új termés kalászaiból koronát fonnak és azt a templom mennyezetéről függő csillár alatt függesztik fel. Valószínűleg ez az új kenyér szentelménnyel összefüggő népszokás.

A gyermekágyas anya első útja a templomba vezet, amikor a csecsemőt a bába vele együtt viszi „felavatásra”. Az anya háromszor megkerüli az oltárt a gyermekkel a liturgikus szertartás keretében. Időpontja a szülés után 8—14 napra szokott lenni, attól függően, hogy az anya mikor érzi magát elég erősnek az útra.

A mindennapi életben is lépten-nyomon megnyilvánuló vallásos külső jelek jellemzőek a falu népére. A keresztertés a legkülönbözőbb viszonylatokban, a röpfohászok, az „Isten segítségével” hozzáfűzése minden profán ténykedéshez. Az ünnepek és a böjt formáságainak betartása és a halottakért való misemondatásban túlzásig menő buzgalom, amelynek következtében a napi misék előjegyzéssel, hetekkel előre le vannak foglalva. Akinek már nem jut mise a kívánt napra, azért az sem hagyja annyiban, hanem a zombori barátoknál jegyezteti elő, és hajnali 3-kor elindul gyalog Zomborba, hogy 6 órára beérjen. Ezt egy 68 éves öregasszonytól hallottam, aki egyébként nem is állott szent asszony hírében, és az egészet nem tekintette jelentékeny teljesítménynek vagy különös buzgósága jelének, hanem mint magától értetődő dolgot mondta el.

Ha egybevetjük az etnográfiai adatokkal, akkor mégis úgy látszik,

hogy a katolikus vallásosság csak felszínes máz, amely alatt még szunynyad és felszínre is tör az ősi pogány démonisztikus és mitológiai elemekkel kevert hitvallás (pl. a túlvilági rév és révpénz). A természetesen felül és kívül álló erköbken nem a katolikus vallás dogmáinak megfelelően hisznek, hanem pogány szemléletnek megfelelően. A lélek kóborlása és hazajárása, a rontó hatalmak, a halálról való felfogás, a túlvilág elképzelése, az Isten mindenhatóságáról való felfogás nemcsak hogy katolikusnak nem, hanem még keresztényinek sem nevezhető. Erkölcsi oldaláról nézve a dolgot, az egyke, a káromkodás elterjedtsége, a nem ritka gyilkosságok szintén arra mutatnak, hogy az évszázados vallásos nevelés mélyebb átformáló erőt nem gyakorolt a népre, hanem megelégedett az átélés nélküli ájtatoskodással. Nem állítom ezzel a kupuszinai lelkipásztorkodás hiányosságát, hanem többé-kevésbé az általános jelenséget — a keresztény vallási erkölcsi nevelés felületességét — látom igazolva a kupuszinai adatokkal is.

S ha most még gondolatban egy búcsúpillantást vetek Kupuszinára, s pár szóval megpróbálnám az adatgyűjteményen felül az összbenyomást vázolni népéről, akkor azt mondhatnám, hogy a község kultúrája és civilizációja nincs arányban a jómódjával. Kupuszina kétségkívül jómódú község. Ha az ember végignéz szépen épített házaikon, amelyek előtt a téglajárda súrolt és mázolt, s amelyeknek tornáca műkö kockákkal úgy van kirakva, mint a templompadimentom, ha látja a dúsan öltözött embereket, a dúsan terített asztalokat, a tele kamrákat és ólakat, akkor csodálkozik, hogy ezzel szemben: nincs villanyvilágítás a faluban, nincs egy rendes közút, hogy a legpompásabb házakat nem lakják, hanem csak bútorokat és ruhákat tartanak benne, míg a család a ház legkisebb zugában vagy az istálló mellé ragasztott kiskonyhában, gőzfürdőszerű atmoszférában zsúfolódik össze. A fényes elejű házak mögött, a fészerajtón túl ürülékpataktól körülfolyt, düledező árnyékszékék díszelnek, s emellett a természetes szükségleteket legszívesebben még ma is a tűzföldi ember módján, „akárhol, csak leguggolva” végzik. Hogy ágynemű annyi van, hogy meg lehet fulladni benne, de aludni kevésbé. A nép eltanulta az apatini németektől a csinos házépitést, de a házakat nem tudja használni. Ugyanazok, akik tízezerket hordanak be Zomborba az orvosoknak aranyfogakra és abortuszokra, egy lyukas dinárt sem költenek egészségügyi berendezésekre vagy a legelemibb kényelemre. Minthogy telik, hamarább vesznek nejlonabroszt, mint mosdótalat.

A nép nagyon barátságos és vendégszerető. Szívesen részesítik az idegent abban, amijük van, és bizonyos büszkeséggel is tárják fel, amijük van. Nagyra becsülik a saját munkájukat: amijük van, az méltó jutalma annak, hogy „ők dolgoznak”. Mindamellet ki nem fogynak panaszból, sopánkodásból: hogy sok az adó, hogy üres a hambár, hogy hány disznót adtak oda, hogy az idén csak egy mázsa

szilvából főzettek lekvárt stb. Csodálkoznak, hogy városon milyen kis fizetésből élnek a tanult emberek, de szerintük „elég is azért annyi pénz, amennyit azok dógoznak”. Mert ők „látástól vakulásig” dolgoznak. Azt elfelejtik, hogy csak egy féléven át. Az év másik felében csak tesznek-vesznek odahaza, szomszédolnak, és fogyasztják meg értékesítik a munkájuk gyümölcsét. A vándorárusoknak igen jó helyük Kupuszina. Keletje van ott mindennek. Jönnek vándor ruhaárusok, papucsosok, kendősök, könnyen csinálnak vásárt. Könnyűszerrel fizetnek ki egy rózsásdelén szoknyáért 30 000 dinárt, egy hétéves gyermeknek való posztómamuszért 600 dinárt. Kilószámra veszik a bőraxot, keményítőt. A faluban egy leány abból él, hogy fényképeket színez ki vízfestékekkel, 60 dinárért csinálja darabját, s mindig tele van munkával. S még nevetve emlegetik, hogy bolond, amiért annyiért megcsinálja, hisz 100 dinárt éppúgy megadnának érte. Aranybánya volna ez a község egy vándorrajzolóknak vagy -festőknek. Annyit kereshetne, amennyit akarna.

A megalázottság érzésével jöttem el a faluból.

Újvidék, 1951. augusztus 5.

